

Izvorni naučni rad
UDK 811.163.44 '26

Sanja ORLANDIĆ (Nikšić)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

sanja.orlandic@fcjk.me

DELEGITIMIZACIJA CRNOGORSKOGA JEZIKA U OKVIRU MANIFESTACIJE *DANI NJEGOŠEVI* – DISKURSNO-ISTORIJSKA ANALIZA ARGUMENTACIJSKIH STRATEGIJA

U radu se analiziraju argumentacijske strategije delegitimizacije crnogorskoga jezika, iznesene na Okruglome stolu „Kulturni identitet Crne Gore – konflikti i mogući izlazi“, održanom u okviru manifestacije „Dani Njegoševi“ i u intervjuu prof. dr. Jelice Stojanović, datom istim povodom za *Večernje novosti*. Teorijski okvir postavljen je kroz diskursno-istorijski pristup u okviru kritičko-diskursnih studija.

Ključne riječi: *crnogorski jezik, srpski jezik, Dani Njegoševi, diskursno-istorijska analiza, argumentacijske strategije, jezička politika, ideološka polarizacija*

Uvod

Pitanje imenovanja jezika izlazi iz okvira lingvistike i nalazi se u prostoru političke borbe i oblikovanja identiteta. Manifestacija „Dani Njegoševi“, kroz svoje programe i diskurse, često reflektuje tenzije oko naziva jezika u Crnoj Gori. Ova manifestacija koristi se kao platforma za afirmaciju srpskoga jezika i delegitimizaciju crnogorskoga jezika, što otvara prostor za analizu argumentacijskih strategija.

Manifestacija „Dani Njegoševi“ organizuje se povodom dana rođenja Petra II Petrovića-Njegoša (1813–1851), crnogorskoga vladike, državnika i jednoga od najznačajnijih južnoslovenskih i crnogorskih pjesnika. Lik i djelo Petra II Petrovića zauzima centralno mjesto u crnogorskome kulturnom i političkom kontekstu, često služeći i kao sredstvo ideološkoga pozicioniranja. Njegoš je kroz istoriju služio kao ključni simbol političke propagande i ideoloških projekata različitih vlasti u Crnoj Gori. Njegovo djelo i lik ubrzo nakon smrti korišćeni su za osnaživanje monarhijskog autoriteta i borbu protiv Osmanskoga Carstva, zatim tokom XX vijeka za promovisanje jugoslovenske

ideje, socijalističkoga identiteta, te u ratovima devedesetih godina za mobilizaciju uz naglasak na srpski nacionalizam, dok je u savremenoj Crnoj Gori XXI vijeka reinterpretiran kao simbol crnogorskoga državnog i evropskog identiteta. Svaka era prilagođavala je Njegoša sopstvenim potrebama, čime je postao složeni simbol političkoga diskursa i nacionalističkih ideologija. O tim procesima detaljno je pisao Batrićević (2018), analizirajući kako su različite vlasti instrumentalizovale Njegošev lik i djelo za legitimizaciju svojih političkih narativa.

U savremenom kontekstu, dan Njegoševa rođenja proglašen je za nacionalni praznik kulture 2021. godine, a zvanično se obilježava od 2023. godine, što takođe predstavlja nastavak pomenute instrumentalizacije. Prema riječima potpredsjednika Vlade Crne Gore Alekse Bečića, ovaj praznik simbolizuje „bogatstvo i snagu crnogorske kulture“, a proglašenje Njegoševa dana predstavljeno je kao trenutak nacionalnoga ujedinjenja i slavljenja zajedničke baštine i nacionalnoga ponosa (RTCG, 2023). Bečić pozicionira Njegoša kao temeljnu figuru kulturnoga i nacionalnoga identiteta, a od toga ne odstupaju ni ovogodišnje čestitke predsjednika države i premijera, koji su dodatno naglasili univerzalne vrijednosti Njegoševa djela koje Crnu Goru treba da pozicioniraju na evropskoj sceni (CdM, 2024; Dan, 2024).

Navedena pozicioniranja Njegoša i njegova djela mogu se tumačiti u terminima normativne ideologije, kako je razrađeno u Maleševićevoj interpretaciji Selidžerove ideološke distinkcije. Normativna ideologija, prema Maleševiću (2002), odnosi se na formalne principe koje postavljaju vladajuće elite, čineći ih temeljima za izgradnju i legitimizaciju političkih i kulturnih narativa. Nasuprot normativnoj, operativna ideologija, koja je u fokusu ovoga rada, odnosi se na praktičnu primjenu kroz svakodnevne institucionalne prakse i diskurse. Za razliku od normativne, operativna ideologija je manje formalna i prilagođena specifičnim političkim okolnostima i potrebama trenutne vladajuće elite.

Manifestacija „Dani Njegoševi“, u organizaciji Kulturnoga društva „Njegoš“, ove godine je održana pod pokroviteljstvom Opštine Nikšić. Njenim programom obuhvaćeni su različiti sadržaji, a predmet ovoga rada je analiza diskursa Okrugloga stola „Kulturni identitet – konflikti i mogući izlazi“ koji je održan u Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović“ u Podgorici (Svetigora, 2024). Korišćenjem prostora te značajne kulturne ustanove i pokroviteljstva opštinske vlasti, manifestacija dobija dodatnu institucionalnu težinu, što je čini važnom za oblikovanje narativa o kulturnom identitetu. Predmet analize je i intervju prof. dr Jelice Stojanović, kao simbolične elite jer je riječ o redovnoj profesorici Univerziteta Crne Gore i predsjednici Matice srpske – Društva članova u Crnoj Gori, dat povodom održavanja manifestacije beogradskim

Večernjim novostima (Novosti, 2024), koji su prenijeli neki internetski portali u Crnoj Gori.

Proces imenovanja jezika u Crnoj Gori ne bi bio ni po čemu izuzetak od drugih svjetskih jezika da se problem imenovanja nije prenio u 21. vijek i da i danas to pitanje ne zauzima važno mjesto u javnom diskursu. Kroz imenovanje i standardizaciju jezika stvaraju se alati za integraciju, identifikaciju, ali i kontrolu. U knjizi *Imagined Communities*, koja se smatra jednim od ključnih djela u teorijama nacije i nacionalizma, Anderson (2006) objašnjava kako su nacije konstruirane kao „zamišljene zajednice“ i kako jezik ima ključnu ulogu jer doprinosi stvaranju zajedničkoga identiteta među ljudima koji se možda nikada neće lično sresti, ali sebe vide kao dio iste zajednice. Anderson analizira kako je prelazak s latinskoga na vernakularne jezike povezan s razvojem nacionalnih država i pokazuje da se jezici nikad ne biraju samo zbog praktičnih razloga, već kao simboli političke i kulturne autonomije ili, s druge strane, hegemonije. Tako su nacionalni jezici u prethodnim stoljećima zamijenili religijske autoritete. Jezik, dakle, nije samo sredstvo komunikacije, već je kroz formiranje nacionalnih država i standardizaciju jezika postao simbol zajedničke istorije, borbi i postignuća neke nacije, kao zamišljene zajednice.

Delegitimizacija crnogorskoga jezika prisutna je kod društvenih aktera koji crnogorski kulturni, istorijski i jezički prostor identifikuju kao dio srpske kulturne zajednice. U crnogorskome društvu ukorijenjena je ideološka podvojenost, koja se proteže od početka XX vijeka, a zenit je doživjela na samom kraju XX i početkom XXI vijeka. Naime, ključni društveni rascjep dogodio se u periodu 1997–2001, kad je došlo do podjele u Demokratskoj partiji socijalista, koja je bila na vlasti od 1991. godine i slijedila politički program Slobodana Miloševića. Godine 1997. dogodio se rascjep između Miloševićevih lojalista predvođenih Mommirom Bulatovićem i pristalica Mila Đukanovića kao zapadno orijentisanih reformista. Time je društveni rascjep bio ideološkoga karaktera u kontekstu podrške režimu Miloševića, s jedne strane, i težnje za više demokratije u SR Jugoslaviji, s druge strane. Godine 2001, kad DPS i formalno usvaja obnovu crnogorske nezavisnosti kao svoj primarni politički cilj, atmosfera podjela se produbljuje u smjeru zaoštavanja odnosa na bazi oprečnih viđenja karaktera crnogorske nacije i njenog prava na zasebnu državu (Džankić, 2013). No, iako je atmosfera iz toga perioda u velikoj mjeri podsećala na podjelu iz 1918. godine (Pavlović, 2003), vrijedi istaći da po srijedi nije etnička podjela, kako to sugerišu nazivi „Srbi“ i „Crnogorci“, već ideološko-politička. Na tu podvojenost značajno utiče istorijsko pitanje odnosa prema srpskome i crnogorskome identitetu, koje se manifestuje kroz polarizaciju u kulturnim, političkim i jezičkim pitanjima.

Diskursi o jeziku postali su jedno od centralnih bojišta ovih ideoloških sukoba, pri čemu se crnogorski jezik koristi kao simbol državnosti i autonomije, dok se srpski jezik često predstavlja kao izraz istorijske tradicije i veza sa širim srpskim kulturnim prostorom. Stoga ću u ovome radu analizirati argumentacijske strategije delegitimizacije crnogorskoga jezika korišćene u okviru manifestacije „Dani Njegoševi“. Posebnu pažnju posvetiću identifikaciji toposa i diskurzivnih mehanizama koji podržavaju hegemonijske narrative o srpskom jeziku kao jedinom legitimnom standardu na crnogorskome prostoru.

Teorijski okvir i korpus

Diskursno-istorijski pristup utemeljen je u okviru kritičko-diskursnih studija kao interdisciplinarni metod koji povezuje analizu jezika s društvenim, političkim i istorijskim kontekstom, omogućavajući istraživanje kako diskurs oblikuje i reflektuje ideološke i odnose moći (Reisigl and Wodak, 2001, 2009, 2015; Wodak and Fairclough, 1997)¹. U teoriji kritičko-diskursnih studija često se naglašava da jezik nije samo reprezent stvarnosti, već se njime i konstruišu ideološki obrasci. Stoga se tekst analizira kako bi se otkrila skrivena značenja i povezanost s ideologijama i odnosima moći. Diskurs se u okviru CDS-a razumije kao oblik društvene prakse (Wodak and Mayer, 2015: 5). Diskurs je, dakle, društveno konstitutivan i društveno uslovljen. S jedne strane, njime se konstruišu situacije, objekti i znanja, društveni identiteti i odnosi među ljudima, a s druge strane, on doprinosi i njihovoj transformaciji. Diskurs, može prikrivati društvene nejednakosti, čineći ih društveno prihvatljivima i manje vidljivima. Na primjer, način na koji se određene društvene grupe predstavljaju u medijima može oblikovati javnu percepciju i podržavati hegemonijske ideologije koje opravdavaju nejednakost između klasa, polova ili etničkih grupa. Istovremeno, ideologije pružaju okvir kroz koji diskurs

¹ Koncept kritike u okviru diskursno-istorijskoga pristupa prati socio-filozofsku orijentaciju koja integriše tri aspekta: 1. Tekstualna ili diskursnoimanentna kritika – ima za cilj otkrivanje nedosljednosti, kontradikcija, paradoksa i dilema unutar struktura teksta ili diskursa. U okviru nje se procjenjuju protivrječnosti i nedosljednosti unutar same strukture teksta. Rajzigl (2018: 50) dodaje i da se ta vrsta kritike oslanja na retoričke, tekstnolingvističke, pragmatičke, političko-jezičke i argumentacijske norme; 2. Socio-dijagnostička kritika – bavi se otkrivanjem, bilo očiglednoga ili latentnoga, uvjerljivoga ili manipulativnoga karaktera diskursnih praksi i tu se, u interpretaciji diskursnih događaja, služimo kontekstualnim znanjem i različitim društvenim teorijama. Rajzigl (2018: 51) napominje da se ona oslanja na društvene, istorijske ili političke informacije i uključuje kritiku ideologije, etosa društvenih aktera, političku i društvenu kritiku; 3. Angažovana kritika – teži da poboljša komunikaciju (kako navode Rajzigl and Wodak, (2015: 25) npr. kroz izradu smjernica protiv upotrebe seksističkoga jezika).

djeluje, usmjeravajući sadržaj i način komunikacije koji održava ili osporava postojeće strukture moći (Flowerdew & Richardson, 2018: 2–3).

Multidisciplinarni pristup ideologiji podrazumijeva trougao spoznaje, društva i diskursa. On zahtijeva analizu načina na koji se ideologije koje neko društvo dijeli očituju u diskursu. Odnosno, „kako ideološki utemeljene društvene prakse što ih neka skupina dijeli utječu na stvarni tekst i govor pojedinačnih društvenih aktera. I obratno, treba objasniti kako diskurs konstruira, mijenja, osporava i reproducira ideologije“ (Van Dijk, 2006: 27). U tome kontekstu, potrebno je razdvojiti pojam znanja od pojma ideologije. Znanje može biti relativno između različitih zajednica, ali unutar jedne ono se može smatrati istinom i potvrđuje se epistemološkim kriterijumima, koji se mijenjaju kroz vrijeme.²

Jedna od glavnih strategija ideološke kontrole u diskursu predstavlja ideološki kvadrat koji obuhvata četiri osnovna ugla: naglašavanje pozitivnoga o „nama“ (pozitivna prezentacija sopstvene grupe); naglašavanje negativnoga o „drugima“ (negativna prezentacija suparničke grupe); ublažavanje negativnoga o „nama“ (minimizacija sopstvenih grešaka ili mana); ublažavanje pozitivnoga o „drugima“ (umanjivanje vrijednosti ili dostignuća druge grupe). Ta strategija omogućava diskurzivno oblikovanje stvarnosti tako da favorizuje sopstvenu grupu, dok istovremeno delegitimizuje ili marginalizuje drugu. Kroz selektivno predstavljanje informacija, ideološki kvadrat igra ključnu ulogu u održavanju i reprodukciji moći i dominacije (Van Dijk, 2011: 397).

Polarizacija *Mi/Oni* u okviru diskursno-istorijskoga pristupa predstavlja osnovnu strategiju konstrukcije društvenih identiteta i ideoloških podjela. Kroz diskurs se kontinuirano gradi oštra granica između „nas“, koji se prikazuju kao pozitivni, moralni i legitimni, i „njih“, koji se delegitimizuju, negativno opisuju ili marginalizuju. Polarizacija *Mi/Oni* nije samo retorička strategija, već i mehanizam reprodukcije ideološke dominacije. Ona se proži-

² Znanje je, prema Van Dajku (2011: 384), fundamentalnije od ideologija i upravo ono omogućava međusobnu debatu između ideoloških protivnika. Van Dajk naglašava da je i znanje relativno, jer ono što u jednoj zajednici smatra znanjem, može biti samo vjerovanje, praznovjerje ili ideologija za drugu zajednicu, navodeći primjere poput stavova o postojanju boga, geocentričnom svemiru ili intelektualnoj inferiornosti žena i crnaca koji su nekad smatrani znanjem, ali su kasnije osporeni i postali predmetom ideoloških sukoba. Ideologija može uticati na znanje i taj uticaj nekad može biti negativan, a nekad pozitivan, ali se između njih ne može staviti znak jednakosti. Ono što Van Dajk naziva zajedničkim osnovom (eng. *common ground*) predstavlja neideološka polazišta oko kojih nema spora, sukoba interesa niti suprotstavljenih grupa, s tim da ono što u jednom periodu može predstavljati znanje, u drugom može predstavljati ideološko uvjerenje (npr. hrišćanstvo je nekad bilo prihvaćeno kao istinsko vjerovanje u evropskim društvima dok se danas smatra ideološkim uvjerenjem jedne grupe i, obrnuto, nekadašnje kontroverzno uvjerenje o obliku Zemlje, danas predstavlja opšteprihvaćeno znanje) (Van Dijk, 2012).

ma kroz sve diskurzivne strategije u metodološkom aparatu kojim se služi diskursno-istorijska analiza diskursa, poput: nominacije, predikacije, argumentacijskih strategija, perspektivizacije te intenzifikacije ili mitigacije. S obzirom na to da sam se u ovome radu opredijelila samo za analizu argumentacijskih strategija, o ovoj ću polarizaciji govoriti i nakon provedene analize.

Cilj analize argumentacijskih strategija u okviru navedenoga pristupa jeste da se preko njih objasni kako se kroz diskurs određene tvrdnje, pozicije i ideologije opravdavaju i legitimizuju. Kroz disciplinu razvijen je fond toposa putem kojih se opravdavaju pozitivne i negativne atribucije. Prema Rajziglu i Vodak (2001), toposi predstavljaju ključne elemente argumentacije koji čine neophodne premise za opravdavanje zaključaka, bilo da su te premise eksplicitne ili implicitne. Pozivajući se na Ričardsona i Kajnpointnera, Vodak navodi da toposi funkcionišu kao sadržinski orijentisani „garanti“ ili „pravila zaključivanja“ koja povezuju argument(e) sa zaključkom ili centralnom tvrdnjom. Toposi se mogu razumjeti i kao rezervoari generalizovanih ključnih ideja, iz kojih se mogu proizvesti specifične tvrdnje ili argumenti, a posebno su značajni za analizu naizgled uvjerljivih, ali pogrešnih argumenata, koji su često prisutni u političkim raspravama i diskurzivnim žanrovima (Wodak, 2011: 42).

Prema Rajziglu i Vodak, koji se u tom dijelu oslanjaju na Emerena i Grotendorsta te Kajnpointnera, moguće je identifikovati nekoliko uobičajenih logičkih grešaka koje se često koriste u argumentaciji. Među njima su: *argumentum ad baculum* ili „prijetnja štapom“, đe se zastrašivanjem pokušava postići saglasnost umjesto upotrebe uvjerljivih argumenata; *argumentum ad hominem*, koji podrazumijeva verbalni napad na ličnost ili karakter protivnika (npr. njegovu/njenu kredibilnost, integritet, poštenje, stručnost ili kompetenciju) umjesto rasprave o sadržaju argumenta; *greška preuranjene generalizacije*, kad se bez dokaza pripisuju karakteristike cijeloj grupi; i *argumentum ad populum*, poznat i kao patetična greška, koja se oslanja na predrasude, emocije ili uvjerenja određene društvene grupe, ili na *vox populi*, umjesto korišćenja racionalnih argumenata. Kako Rajziglu i Vodak naglašavaju, takve greške često se pojavljuju u retorici desničarskoga populizma (Wodak, 2011: 43).

Argumentacija, dakle, podrazumijeva opravdavanje pozitivnih ili negativnih atribucija putem toposa u okviru argumentacijskih šema, čime se uspostavlja unutrašnja logika argumenata, odnosno način na koji se određeno pitanje treba riješiti, kroz formu (topose) i sadržaj (opravdavanje). Argumentacijska šema sastoji se od premise, podatka, opravdanja i zaključka. Vodak (2011: 44) donosi listu najčešće korišćenih toposa, premda se tu njihova lista ne završava, već zavisi od korpusa koji se analizira. To su:

- Topos opterećenja – ako je neka institucija opterećena određenim problemom, treba preduzeti mjere da se to opterećenje smanji.
- Topos stvarnosti – tautološki zaključuje da, budući da je stvarnost takva kakva jeste, treba preduzeti određenu akciju.
- Topos brojeva – ako su dati dovoljni numerički/statistički dokazi, treba preduzeti određenu akciju.
- Topos istorije – budući da istorija pokazuje da određene akcije imaju određene posljedice, treba preduzeti ili izbjeći specifičnu akciju u određenoj situaciji.
- Topos autoriteta – ako se poziva na nekoga na poziciji autoriteta, tada je akcija legitimna.
- Topos prijetnje – ako su identifikovane specifične opasnosti ili prijetnje, treba nešto preduzeti povodom njih.
- Topos definicije – osoba ili stvar označena kao X treba da ima osobine/karakteristike/atribute koji odgovaraju značenju X.
- Topos pravde – ako su osobe, akcije ili situacije jednake u određenim aspektima, treba ih tretirati ili rješavati na isti način.
- Topos hitnosti – odluke ili akcije treba donijeti ili sprovesti vrlo brzo zbog spoljnog, važnog i nepromjenljivog događaja izvan nečijeg domašaja i odgovornosti.

Diskursno-istorijski pristup omogućava analizu načina na koji diskurs oblikuje i reflektuje ideološke odnose moći kroz jezik, kontekst i društvene prakse. Polarizacija *Mi/Oni* i argumentacijske strategije, uključujući upotrebu toposa, ključni su alati za identifikaciju procesa legitimizacije i delegitimizacije u diskursu. Ovaj teorijski okvir pruža osnovu za analizu strategija delegitimizacije crnogorskoga jezika, uzimajući u obzir način na koji istorijski, kulturni i politički kontekst utiče na oblikovanje i odražavanje javnog diskursa.

Korpus ovoga rada uključuje dva glavna jezička materijala koja su odabrana zbog njihove ključne uloge u oblikovanju i reflektovanju javnoga diskursa o delegitimizaciji crnogorskoga jezika:

1. Transkript okrugloga stola: diskusija sa događaja „Kulturni identitet Crne Gore – konflikti i moguć izlazi“, održanog u okviru manifestacije „Dani Njegoševi“, predstavlja centralni dio korpusa. Ovaj materijal obuhvata izjave ključnih aktera koji se bave pitanjima jezika, identiteta i kulturne politike. Učesnici okrugloga stola bili su predsjednik Književnoga društva „Njegoš“ Milutin Mićović, profesor Veselin Matović, književnici Budimir Dubak i Radomir Uljarević. Audio-zapis s okrugloga stola dostupan je onlajn (Svetigora, 2024), a u transkriptu, koji sam izradila za potrebe ovoga rada, imena učesnika obilježila sam inicijalima [M. M.], [V. M.], [B. D.], [R. U.].

2. Intervju s prof. dr Jelicom Stojanović [J. S.]: Intervju, objavljen u *Večernjim novostima* (Novosti, 2024) povodom iste manifestacije, dodatno doprinosi uvidu u dominantne narative i strategije delegitimizacije kroz lični stav autoriteta uključenoga u diskurs o jeziku.

Ovaj korpus sam odabrala zato što u velikoj mjeri odražava diskurzivne prakse usmjerene na legitimizaciju srpskog i delegitimizaciju crnogorskoga jezika u Crnoj Gori, dok se tematski i kontekstualno oslanja na ključne ideološke tenzije u savremenome crnogorskom društvu.

Identifikacija i analiza argumentacijskih strategija

Identifikacija i analiza argumentacijskih strategija predstavlja ključni korak u razumijevanju načina na koji govornici grade svoje poruke, oblikuju diskurs i pokušavaju da djeluju ubjeđivački. Argumentacijske strategije su alati kojima se uspostavlja veza između tvrdnji i dokaza, često kroz prizmu vrijednosti, emocija ili racionalnih argumenata. U nastavku rada identifikovaću i analizirati pronađene topose u navedenom korpusu.

Topos opterećenja

Topos opterećenja zasniva se na argumentima da nešto predstavlja veoma značajan problem ili teret za određeno društvo, pojedince ili institucije.

Primjeri iz korpusa:

- Ovo je najsloženija tema i iz odgovornosti prema Crnoj Gori, prema narodu koji je stvarao Crnu Goru, prema narodu koji će živjeti u Crnoj Gori...
- Tim uvođenjem crnogorskog jezika bez procedure lingvističke, bez dijaloga i polemike, prosto, državnom silom, tada već silom jedne partije napravljen je strašan poremećaj u biću ovog naroda. [M. M.]
- Dakle, postojeću ustavnu odredbu o službenom jeziku u Crnoj Gori apsolutno je potrebno mijenjati... [V. M.].
- I onda kad je bivši režim preduzeo tu avanturu promjene identiteta učinio je nešto slično onome što su radili okupatorski režimi, zabranjujući ćirilčno pismo [R. U.]
- Danas da bi se dobila lična karta u Crnoj Gori na ćirilici, građani moraju da pristaju na zastrašujuće poniženje... [R. U.]
- Srbi nisu mogli dobiti posao u državnim institucijama, na udžbenicima je pisalo – crnogorski jezik. [J. S.]

Topos opterećenja društva prisutan je u svim tekstovima kroz naglašavanje negativnih posljedica jezičkih promjena. Svi akteri koriste topos opterećenja kako bi istakli da je jezička politika u Crnoj Gori izvor društvenoga razdora, administrativnih komplikacija, i kulturne destabilizacije, što otežava svakodnevni život građana i stvara institucionalne prepreke. Tvrdnje o navodnoj zabrani ćirilice, administrativnim komplikacijama za dobijanje dokumenata, diskriminaciji Srba pri zapošljavanju i sl. nijesu potkrijepljenje činjenicama. Prema Ustavu Crne Gore (Ustav, 2007), ćirilica je ravnopravno pismo uz latinicu, u osnovnoj školi uči se kao prvo pismo, a primjer Stojanović, koja je u periodu koji pominje bila zapošljena na državnom Univerzitetu Crne Gore, osporava tvrdnju o sistemskoj diskriminaciji Srba.

Ove izjave djeluju kao dio šire politizacije jezičkoga pitanja, đe se realnost selektivno prikazuje i preuveličava kako bi se izazvala emotivna reakcija i podržali srpski ideološki narativi. Upotreba dramatičnih izraza poput „čin sličan okupatorskim režimima“ i „zastrašujuće poniženje“ dodatno naglašava ovu politizaciju, dok stvarno stanje pokazuje da je ćirilica ustavno zaštićena i svakodnevno dostupna. Ovakve izjave, stoga, više odražavaju političku retoriku nego realne društvene ili administrativne prepreke.

Toposi stvarnosti i definicije

Topos stvarnosti podrazumijeva da ako je određena situacija, stanje ili činjenica prikazana kao očigledna i neosporna, iz toga proizlazi potreba za djelovanjem ili donošenjem zaključaka u skladu sa tom stvarnošću.

Topos definicije oslanja se na argument da određeni pojam, osoba ili stvar moraju posedovati osobine koje odgovaraju njihovoj definiciji, pri čemu se pravilno imenovanje ili karakterizacija koristi kao temelj za donošenje zaključaka ili opravdanje tvrdnji.

Ova dva toposa sam smjestila zajedno jer su međusobno povezani, imajući u vidu definicije iz korpusa u kojem se stvarnost prikazuje kao očigledan odraz definicije, a definicija se koristi da potvrdi stvarnost. Na taj način, ova dva toposa međusobno pojačavaju argumentaciju, dajući joj privid nepobitne logičke osnove. Ovo je posebno uočljivo u političkim i ideološkim diskursima, u kojima se stvarnost često prilagođava ili konstruiše da bi odgovarala unaprijed postavljenim definicijama.

Primjeri iz korpusa:

Topos stvarnosti

- Mi ovdje svi i govorimo jednim jezikom.
- Perspektiva crnogorskoga jezika, realno gledano, ne postoji jer taj jezik sa toliko malo govornika, sa nepostojećom književnošću sa nepostojećom istorijom...[M. M.]
- Kada bi u Crnoj Gori stvarno postojala dva dominantna domaća jezika, ovom se predlogu ne bi imalo šta prigovoriti, dočim svi znamo da stvari ne stoje tako i da u Crnoj Gori, izuzimajući albanski i romski, nema drugog prirodnog domaćeg jezika osim srpskog. [V. M.]
- Rezultati posljednjeg popisa iz 2023. godine... zaustavili komunistički inženjering nad srpskim narodom u Crnoj Gori. Ali pokazuju još uvijek snažno dejstvo višedecenijske indoktrinacije koja je imala za cilj ozvaničenje Srba kao marginalne manjine osuđene na nestajanje. [B. D.]
- Sad na isti način nam je nametnuto i političko ime za srpski jezik jer ime crnogorskog jezika je političko ime srpskog jezika, i to po ugledu na bivše jugoslovenske republike i narode koji su po svojim, aj da budem malo maliciozan, ofšor kompanijama koje imitiraju države i narode politički imenovali srpski jezik. [R. U.]
- Svakako, na istorijskim i naučnim osnovama, crnogorski jezik ne postoji. Ime je, političkom moći, uvedeno nakon referenduma. To je samo preimenovan srpski standardni jezik ili promovisani dijalekti srpskog jezika koji postoje izvan Crne Gore. To prosečan srednjoškolac zna. Pre toga ni ime za jezik u istoriji svih prostora sadašnjih prostora Crne Gore, nije postojalo. Jezik se na svim prostorima koji su ušli u prostor države današnje Crne Gore, jedino zvao srpskim imenom. [J. S.]

Topos definicije

- Službeni jezik je po prirodi stvari književni normirani jezik pa je logično da se o njegovom imenu, isto kao o njegovoj normi pitaju, prije svih, pitaju najviši naučni i kulturni autoriteti u državi. ... Jedno je postići sporazum u parlamentu o promjeni ustava, to je neosporno pitanje političara, a drugo je imenovati jezik. [V. M.]
- Srpski jezik je istorijska, a crnogorski politička kategorija koja se ne može retroaktivno glasanjem u parlamentu proizvesti u istorijsku i ti se pojmovi kao takvi ne mogu stavljati u istu kategorijalnu ravan. [V. M.]

- To što je neko samovoljno preimenovao srpski jezik, a potom izvršio nekakvu njegovu traljavu prestandardizaciju i to je onda proglasio službenim jezik u državi ne znači da se tim činom pojavio novi jezik u Crnoj Gori, niti da je ona zbog toga postala dvojezična država, niti će to ikada biti, ukoliko se albanski ili koji drugi, engleski i ruski npr., jednog dana ne izbore za poziciju njenog drugog službenog jezika, pored vjekadašnjeg i zasad jedinog i Gorskim vijencem ovjenčanog srpskog jezika. [V. M.]
- A za sve, što je ova stvar jasna da jasnija ne može biti, srpskom jeziku i samo njemu pripada status službenog jezika u Crnoj Gori. [V. M.]

Toposi stvarnosti i definicije u svim tekstovima koriste se za predstavljanje tvrdnji o dominaciji srpskoga jezika, autentičnosti ćirilice i negaciji postojanja crnogorskoga jezika. Autori nastoje da ove tvrdnje predstavljaju kao „očigledne“ ili „nepobitne“, iako se oslanjaju na selektivne interpretacije činjenica koje odgovaraju njihovim ideološkim stavovima. Tvrdnje bazirane na toposima stvarnosti i definicije, koje sugerišu da crnogorski jezik ne postoji, da je samo preimenovani srpski jezik i da sve što se govori i piše u Crnoj Gori pripada srpskome jeziku te da pitanje imenovanja jezika nije političko pitanje, moguće je osporiti ukazivanjem na lingvističke, sociolingvističke i istorijske činjenice.

Lingvistika često biva zloupotrijebljena u svrhu širenja političkih i ideoloških stavova i uvjerenja. Prije svega, pitanje imenovanja jezika nije isključivo lingvističko pitanje, već je ono znatno kompleksnije jer uključuje više nejezičkih faktora, među kojima su najvažniji politički i sociološki. Ta bi činjenica trebalo da predstavlja ono što Van Dajk podrazumijeva pod zajedničkom osnovom znanja, koja je neideološka i na osnovu koje bi se mogao voditi dijalog s ideološkim neistomišljenicima.

Kad je riječ o imenovanju i kodifikaciji jezika takođe je nužno napraviti razliku između jezika kao sistema i jezika kao standarda. Jezik kao sistem predmet je izučavanja lingvistike, a jezik kao standard – njegovo ime i normiranje predmet je sociolingvistike, odnosno grane lingvistike koja povezuje jezik i društvo, i to onoga njenog dijela koji se odnosi na jezičku politiku. Stoga se u savremenoj terminologiji umjesto standardni jezik češće koristi termin standardni varijetet ili standardni dijalekt koji naglašava da je standardni jezik samo jedan od mnogih varijeteta unutar jezičkoga sistema, bez implicitnoga vrednovanja ili hijerarhije među njima (Starčević, Kapović, Sarić, 2019: 10–11).

Razumijevajući jezik kao sistem, može se reći da južnoslovenske jezike treba posmatrati kao dio širega slovenskog kontinuuma. Na cijelom južnoslovenskom području postoji dijalekatski kontinuum, od Bugarske i dijalekata na jugozapadu do Slovenije i dijalekata na severozapadu, bez jasno definisanih granica između dijalekata, osim u slučajevima đe su migracije stanovništva dovele

do promjena u njihovom položaju (Kapović, 2010: 150–152).³ S druge strane, imenovanje standardnoga jezika u direktnoj je vezi s postojanjem nacionalnih država te je danas posve jasno da se posebnim jezicima u modernoj Evropi smatraju jezici koji imaju svoje standardne varijetete. „Iako laicima pa čak i nekim stručnjacima podjela na jezike izgleda vrlo znanstvena i egzaktna, ona to zapravo nije i lingvistika tu vrlo teško odgovara na pitanje što je jezik, a što nije, ne zato što bi lingvistika kao znanost bila neegzaktna ili nedovoljno razvijena, nego zato što je sama narav predmeta izučavanja takva da nije prikladna za elegantno svrstavanje u kućice čemu ljudi često teže“ (Kapović, 2010: 137).⁴

O govornom području koje obuhvata teritoriju Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije najčešće se govori kao štokavskom govornom području. Preciznosti radi treba reći da se štokavsko narječje ne podudara se s državnim granicama ovih zemalja, jer je na teritoriji Srbije prisutan i torlački dijalekat, dok su na teritoriji Hrvatske prisutni kajkavsko i čakavsko narječje.

No, s obzirom na to da je štokavsko narječje bilo u osnovi nekadašnjega standardnog srpskohrvatskog jezika i da čini osnovu današnjih standardnih jezika u navedenim državama, ono igra ključnu ulogu u razumijevanju jezičkoga razvoja, kulturne istorije i identitetskih dinamika na prostoru bivše Jugoslavije. Treba svakako naglasiti da i odabir štokavskoga za osnovu književnoga jezika u 19. vijeku nije bio zasnovan na procjeni njegovog jezičkog kvaliteta ili „superiornosti“, već na njegovoj pragmatičkoj pogodnosti u društveno-političkom kontekstu toga vremena. U prilog toj tezi dovoljno je reći da je imao najveći broj govornika te time bio podesan za jezičko ujedinjenje za koje su se prvo zalagali predstavnici Ilirskoga pokreta, da je postojala razvijena književnost kao društvena legitimnost, a na kraju i Bečki književni dogovor kao politička legitimacija.

³ Prema Kapoviću (2010: 152), i samo razvrstavanje na štokavski, čakavski i kajkavski predstavlja generalizaciju, jer i unutar tih dijalekatskih skupina postoje značajne razlike, poput razlika između južnočakavskoga i ševernočakavskoga, ili između različitih kajkavskih dijalekata. Stoga, sam naziv i za ovu dijalekatsku zajednicu, kako ističe Kapović, ima smisla isključivo u geografskom i sociolingvističkome kontekstu, a ne kao strogo lingvistička klasifikacija.

⁴ Kapović navedeno potvrđuje brojnim primjerima iz Evrope i svijeta. Tako, na primjer, talijanski jezik svoj status jezika duguje činjenici da je standardizovan i službeni je jezik Italije, pri čemu se zanemaruje da su govornicima standardnoga talijanskog idiomi poput sicilijanskog ili napuljskog praktično potpuno nerazumljivi te da u Italiji postoji više posebnih romanskih jezika koji se samo tradicijski, sociolingvistički i politički mogu smatrati dijalektima talijanskoga; ili npr. njemački jezik koji je standardizovan na osnovu gornjonnjemačkoga dijalekata, dok je donjonjemački dijalekat na ševeru Njemačke gotovo identičan s nizozemskim dijalektom na osnovu kojega je formiran standardni nizozemski jezik u Nizozemskoj. Kapović navodi i brojne druge primjere svjetskih jezika u kojima je jasno da lingvistički kriterijumi poput strukturalnih i genetskih ne vrijede, već su imenovanja zavisna od društveno-istorijskih i političkih prilika.

Danas, dakle, na prostoru nabrojanih država postoje četiri štokavska standardna varijeteta – bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski. Njihovo postojanje predstavlja validnu činjenicu koja odražava specifične društveno-političke i kulturne okolnosti koje su oblikovale jezičke zajednice u regionu. Crnogorski standardni varijetet najmlađi je štokavski standard, budući da je njegova kodifikacija otpočela nakon obnove nezavisnosti Crne Gore i ustavnoga definisanja 2007. godine.⁵ Nema, dakle, ništa suštinski pogrešno u predstavljanju nacionalnih standardnih varijeteta kao političkih jer se jezici standardizuju u okviru nacionalnih država, ali u tome smislu standardni srpski jezik nije ništa manje politički od hrvatskoga, bosanskoga ili crnogorskoga. Švedski, danski i norveški priznaju se kao zasebni jezici zbog političkih i kulturnih razloga, iako su međusobno razumljivi, a norveški ima čak i dva pisana standarda.

Ipak, sve iznesene tvrdnje koje sam izdvojila u okviru navedenih toposa baziraju se na pretpostavci da je kompletno štokavsko narječje zapravo srpsko, te da niko nema pravo nazvati standardne varijetete/jezike štokavskoga sistema drugim imenom. Takva tvrdnja nije u skladu s naukom o jeziku i ona je motivisana prvenstveno političkim razlozima.

Topos brojeva

Toposi brojeva koriste se za jačanje argumenta oslanjanjem na kvantitativne podatke, poput statistike ili brojčanih dokaza, kako bi se tvrdnja prikazala kao objektivna i neosporna.

Primjeri iz korpusa:

- Kako je uopšte moguće, na osnovu čega, jezik [srpski] kojim govori skoro 90% stanovništva Crne Gore, to je pokazao i posljednji popis stanovništva...
- Na popisu stanovništva ogroman broj građana koji se nacionalno izjašnjavaju kao Crnogorci posvjedočilo je da je srpski njihov materinji jezik. [V. M.]
- Na popisu stanovništva u Knjaževini Crnoj Gori 1909. godine, 95% se izjasnilo da su srpske nacionalne pripadnosti. Nepune četiri decenije 1948. godine, nova komunistička vlast organizovala je, pod znacima navoda, popis na kojem se navodno izjasnilo 1,78% stanovništva kao Srbi. [B. D.]
- Gotovo polovina našeg stanovništva rasla je u uslovima represivne politike koja je sve što ima srpski predznak skrajnjivala. [J. S.]

⁵ Detaljnije o procesu standardizacije i jezičke politike u Crnoj Gori, videti Čirgić, 2011: 171–201 i Šušanj, 2022: 477–510.

Topos brojeva prisutan je u korpusu i koristi se kako bi se kroz statistiku ili numeričke podatke naglasila dominacija srpskoga jezika, delegitimizacija crnogorskoga jezika ili efekti političkih odluka na jezičku situaciju u Crnoj Gori. Prema posljednjem popisu, na koji se govornici pozivaju, za srpski jezik kao uobičajeni jezik kojim se govori izjasnilo se 43,52% građana, dok crnogorski jezik svakodnevno koristi 36,23%, bosanski 6,68%, hrvatski 0,26 itd. Određeni procent građana (oko 5%) naveo je kombinovane nazive (srpskohrvatski, srpski-crnogorski, crnogorski-srpski, crnogorski-srpski-hrvatski, bošnjački, maternji i sl.). Podatak da 90% stanovništva govori srpski u realnosti ne postoji, ali se u navedenoj interpretaciji može tumačiti kao nelegitimno prisvajanje i negiranje drugih jezičkih identiteta na osnovu stanovišta da je kompletan štokavski prostor zapravo isključivo srpski, o čemu sam pisala u okviru prethodnog toposa.

Tvrdnja da se „95% stanovništva Knjaževine Crne Gore na popisu iz 1909. godine izjasnilo kao Srbi“ je neosnovana i činjenično netačna. Popis iz 1909. godine nije uključivao kategoriju nacionalne pripadnosti (Pejović, 2020). Ovakvo pozivanje na nepostojeće podatke predstavlja manipulaciju, jer projektuje savremene koncepte nacionalne pripadnosti unazad. Ova metodološki neispravna praksa koristi se za delegitimizaciju crnogorskoga identiteta i nameće narativ koji nije zasnovan na istorijskim činjenicama, već na ideološkim konstrukcijama. Popis iz 1948. godine bio je prvi u Crnoj Gori koji je omogućio nacionalno izjašnjavanje, ali ga je takođe karakterisao poseban istorijski i politički kontekst. Tvrdnja da se tada samo 1,78% stanovništva Crne Gore izjasnilo kao Srbi koristi se za dramatisaciju i sugestiju o navodnom „komunističkom inženjeringu“. Spoj ove dvije tvrdnje – izmišljene brojke o 95% Srba iz 1909. i selektivnoga tumačenja rezultata iz 1948. – jasno pokazuje pokušaj stvaranja narativa o „gubitku“ srpskoga identiteta pod političkim pritiskom. Međutim, time se zanemaruje šira realnost: da su koncepti nacionalnoga identiteta u Crnoj Gori evoluirali u skladu s promjenama društveno-političkoga konteksta, a ne kao posljedica jednostranoga inženjeringa. Ovakve tvrdnje reflektuju ideološki pristup istoriji, u kojima se podaci selektivno koriste ili izmišljaju kako bi podržali unaprijed postavljene političke narative.

Toposi istorije i tradicije

Toposi istorije i tradicije oslanjaju se na argumente da bi odluke, stavovi ili akcije trebali biti vođeni istorijskim iskustvom ili tradicijom jer se oni predstavljaju kao dokazani i legitimni temelji identiteta, vrijednosti ili zajednice.

Primjeri iz korpusa:

- Jer je u istorijskoj Crnoj Gori sve pisano srpskim jezikom. To ne treba dokazivati jer je očito.
- Srpski etos vladao je i bio supstanca svakog junačkog djela u kojima je stvarana Crna Gora. [M. M.]
- Zato je ovaj predlog [izjednačavanja srpskog i crnogorskog jezika u Ustavu] ne samo nelogičan nego i ponižavajući, prije svega u odnosu prema kulturnom nasleđu stvorenom na srpskom jeziku i iza književnosti... iza službenog jezika svih naroda stoji... sve najvažnije što je taj narod stvorio u svojoj kulturnoj istoriji.
- [Srpski jezik] ima više od sto godina općeprihvaćenu ortografsku i ortoepsku normu. [V. M.]
- U mirnodopskom periodu su pristupili [komunistička ideologija] identitetskoj egzekuciji nad srpskim narodom u Crnoj Gori. Nataloženi strah bio je temelj na kome su gradili novog čovjeka, dakle i novi narod. [B. D.]
- Ćirilčno slovo dijeli sudbinu svoga naroda od kada smo ga primili...
- Crna Gora je otišla najdalje da bi lakrdija bila potpuna, uvela je nova dva latiničnog slova bez ćirilčnih grafema. Dakle, to je važno tako da oni koji pristaju na političko ime srpskog jezika na tom novom jeziku i kad bi htjeli ne mogu da koriste i da pišu ćirilicom jer prosto nema novih slova u tradicionalnom crnogorskom ćirilčnom pismu. Srećom ih nisu domislili i koliko sam razumio, koriste te latinične oznake za ta slova. [R. U.]
- Jezik ima svoje istorijsko, naučno, nasleđeno ime i to mu se ne može menjati. [J. S.]

Tvrdnje bazirane na toposu istorije i tradicije oslanjaju se na selektivno tumačenje istorijskih činjenica i kulturne baštine kako bi se opravdali aktuelni stavovi i politički narativi. Izjave poput „sve što je u istorijskoj Crnoj Gori pisano je srpskim jezikom“ ili „Njegoševo djelo je pisano na srpskom jeziku“ ignorišu kompleksnost jezičkoga i kulturnoga razvoja u Crnoj Gori i koriste zamišljenu tradiciju kao neupitni autoritet. Istorijske tvrdnje o ćirilici kao „dijelu sudbine srpskog naroda“ ili o „identitetskoj egzekuciji“ pod komunističkom ideologijom služe za izgradnju narativa o kontinuitetu srpskoga etnosa i njegove navodne ugroženosti. Međutim, ove tvrdnje često preuveličavaju ili jednostrano tumače istorijske činjenice, zanemarujući multikulturnu stvarnost Crne Gore kroz vjekove. Argumentacija koja ovako koristi istoriju i tradiciju često izostavlja kontekst i složenost, pretvarajući ih u statičnu sliku koja isključuje mogućnost pluralizma i jezičke evolucije. Upravo sve ono što tradicija zapravo nije i ne može biti. Kako zapaža Krstan Malešević: „Dakle,

kada je reč o tome šta tradicija nije, onda je poodavno uočeno da ona nije jednostran, jednoznačan, statičan i neprotivrečan fenomen. Tačno je upravo suprotno. U pitanju je vrlo kompleksan, višeslojan, dinamičan i po pravilu protivrečan fenomen. Ovo tim više ako se tradicija problematizuje u odnosu na običaje, religiju, moral i pravo!“ (Malešević, 2008: 153)

Prema Maleševiću (2008: 154), tradicija nije puko mehaničko prihvatanje i prenošenje sadržaja iz prošlosti te da u teorijskom smislu postoje tri osnovna pristupa tradiciji – konzervativni, koji nekritički glorifikuje tradiciju i zasniva se na preuzimanju bez preispitivanja; prosvjetiteljski, koji ima negatorski odnos prema tradiciji jer je razumije kao prepreku jačanju univerzalnih vrijednosti i individualizma, ali istovremeno potcjenjuje njen uticaj u konstituisanju individualnog i kolektivnog identiteta; kritičko-liberalni, koji tradiciju posmatra kao otvoren proces i u okviru koga se tradicija sagledava sa stanovišta mogućnosti njenog povezivanja s univerzalnim vrijednostima. Kad je riječ o srpskome nacionalnom identitetu i pristupu tradiciji, a vrlo često i kvazitradiciji jer se nerijetko umeću izmišljene vrijednosti, Malešević primjećuje da je zbog viševjekovne osmanske okupacije onemogućen upliv renesanse, racionalizma i prosvjetiteljstva, ali i industrijskih i građanskih revolucija, te je zbog toga razvijen doživljaj nacionalnoga identiteta koji podrazumijeva „odbojnost prema drugom i drugačijem, praćen inatom i violentnošću, pre-naglašenim emocijama, odn. uveliko odsustvom racionalnog rasuđivanja“ (2008: 156). S tim u vezi, svi kultovi i mitovi koje Malešević navodi, poput Kosova, ujedinjenog srpstva, srpske pravoslavne sabornosti, zavjeri moćnih, ćirilici i sl. reafirmisani u Srbiji, djeluju snažno i u Crnoj Gori i pokušavaju se predstaviti kao istinska tradicija.

Njegoševo djelo, naročito Gorski vijenac, kroz prizmu kritičko-liberalnoga pristupa tradiciji danas može biti tumačeno kao univerzalno djelo koje se bavi temama antiimperijalizma i borbe za slobodu, a ne kao manifest za konflikt s ideološkim „drugim“, naročito muslimanima. Ovo se postiže reinterpretacijom konteksta i poruka djela u svijetlu savremenih vrijednosti i istorijskih okolnosti, a ne pukim preslikavanjem potpuno različitih društveno-istorijskih konteksta, kakav je bio u Njegoševo vrijeme i, recimo, u vrijeme ratova početkom 90-ih godina kad je njegovo djelo korišćeno kao legitimizacija nasilja nad islamskim stanovništvom.

Njegošev jezik takođe treba posmatrati kao dio šire kulturne i jezičke baštine, a ne isključivo kroz prizmu nacionalnih ideologija. Jezik koji je Njegoš koristio nije srpski u savremenom standardizovanom smislu, već odraz govornoga jezika i kulturne prakse svog vremena. Dodatno, Njegošev jezik ne može se u potpunosti poistovjetiti sa srpskim jezikom njegovoga vremena. To se ogleda u činjenici da nije usklađen sa srpskom ortografskom reformom

Vuka Karadžića, budući da je Gorski vijenac pisan nereformisanom ćirilicom. Njegov jezik oslanja se na crnogorsku pisanu tradiciju, što postaje jasno kada se sagleda u kontekstu književnog stvaralaštva njegovih savremenika i pret-hodnika. Takođe, njegov jezik izvire iz zajedničkog sloja crnogorskih govora, koji je nastao kroz bogatu usmenu književnu tradiciju. Crnogorski karakter Njegoševa jezika prepoznao je i jedan od prvih filologa koji se njime bavio, Milan Rešetar, o čemu detaljno piše Čirgić (2010).

Zagovornici konzervativnog pristupa tradiciji takođe nastoje predstavi-ti da je srpski nacionalizam kakav je razvijen tokom XX vijeka i kakav poznajemo danas, bio identičan početkom XIX vijeka, što takođe ne odgovara istorijskim činjenicama. Siniša Malešević u knjizi *Zašto je nacionalizam tako moćan?* precizno objašnjava i pruža detaljnu analizu principa na kojima se nacionalizam razvijao kroz državnu konsolidaciju, dosta kasnije u odnosu na sam početak XIX vijeka kad se tadašnje vođe srpskog naroda zapravo i nijesu zanimali za ideje nacionalne emancipacije i narodnog suvereniteta (Malešević, S., 2021: 230).

Tvrdnja da ćirilična slova za određene glasove ne postoje nije tačna. Govornik koristi prividnu logičnost svoje tvrdnje kako bi delegitimisao ćiri-lično pismo u kontekstu crnogorskoga jezika i dodatno polarizovao jezička i kulturna pitanja u Crnoj Gori. Time ne samo da ignoriše stvarnost, već nastoji da je redefiniše u skladu s ideološkim narativom koji propagira.

Topos autoriteta

Topos autoriteta oslanja se na argument da određeno mišljenje, odluka ili stav imaju dodatnu težinu ili legitimitet jer dolaze od osobe, institucije ili izvora koji se smatraju autoritativnim ili stručnim u datoj oblasti.

Primjeri iz korpusa:

- Cezar nije iznad gramatičara, glasi jedna latinska poslovice.
- Vuk Karadžić izborio se za srpski književni jezik zasnovan na štokavskom dijalektu... [V. M.]
- On je ustvarnosti živ [srpski narod] sve dok na Lovćenu postoji grob najvećeg srpskog pesnika Njegoša...
- Mitropolit Amfilohije ponavljao je lozinku: 'Do Hristove pobjede.' [D. B.]
- Ćirilica, kao dar svetih sedmočislenika, simbol je Božje providnosti.
- Postoje pojmovi, govorio je vladika Atanasije, koji se ne mogu ni misliti, ni pisati latinicom. Ta dva pisma nisu bogatstvo te da je granica između latinice i ćirilice, granica između zapadnih i pravoslavnih crkava. Ja bih

dodao da je i ta digrafija ili dvoazbučnost, da u stvari osiromašuje ćirilicu. Tu je korijen glavne nevolje.

- Verner Veber, njemački lekar, smatrao je ćirilicu najsavršenijim pismom na svetu.
- Zabraniće ga [rodno senzitivni jezik] Tramp, to je možda jedina šansa da se ova promjena Ustava sprovede. [R. U.]
- Njegoš je bio jedna, i jeste, od najmudrijih glava ne samo Crne Gore i Srpstva, nego i ljudskog roda.
- Da citiram opštepoznate stihove "Srpski pišem i zborim / Narodnost mi srbinska...". [J. S.]

Korišćenje toposa autoriteta u izdvojenim primjerima oslanja se na ugledne ličnosti, institucije i simbole kako bi se tvrdnje o jeziku, identitetu i kulturi prikazale kao neosporive. Autoriteti iz istorije, religije, nauke i politike se koriste selektivno, s ciljem legitimizacije predloženih ideoloških narativa. Na primjer, isticanje Vuka Karadžića kao osnivača srpskog književnog jezika i Njegoša kao „najmudrije glave Srpstva“ služi da se stvori predstava o neprekinutom kontinuitetu srpskog jezika i identiteta u Crnoj Gori. Međutim, ovakav pristup često zanemaruje složenost istorijskih, kulturnih i lingvističkih procesa, svodeći ih na pojednostavljene narative.

Religijski autoriteti, poput svetih sedmočislenika, mitropolita Amfilohija ili vladike Atanasija, dodatno se koriste za podizanje pitanja jezika i pisma na nivo duhovnoga i moralnoga imperativa. Ćirilica se predstavlja ne samo kao simbol srpske tradicije već i kao božanski dar, čime se bilo kakve promjene ili marginalizacija ćirilice predstavljaju kao svetogrđe. Ovakva upotreba religijskih simbola implicira da jezičke reforme nijesu samo kulturni, već i duhovni napad na identitet zajednice, čime se dodatno povećava emocionalna težina argumenta.

Konačno, politički i naučni autoriteti koriste se kako bi se argumentima dodala iluzija objektivnosti i univerzalnosti. Pominjanje Trampa kao potencijalnog branitelja jezika ili tvrdnja Vernera Vebera o savršenstvu ćirilice služe da se izazove povjerenje u ispravnost stavova, iako su takvi izvori često upitni ili izvučeni iz konteksta, jer isti govornik kasnije navodi da je medicinski dokazano da samo gledanje u ćirilicu poboljšava vid. U primjerima nema pozivanja na autoritete iz savremenih humanističkih nauka. Tvrdnja da je Petar II Petrović-Njegoš napisao stihove „Srpski pišem i zborim, svakom gromko govorim, narodnost mi srbinska, um i duša slavjanska“ u posveti episkopu Nikiforu 1833. godine nije potkrijepljena autentičnim istorijskim izvorima. U istoriografiji nije pronađen originalni primjerak „Danice“ iz 1826. godine s navodnom Njegoševom posvetom episkopu Nikiforu. Ovo ukazuje na moguć-

nost da je posveta, zajedno sa spomenutim stihovima, naknadno konstruisana ili falsifikovana u svrhu ideološke propagande, usljed čega navedeni stihovi nijesu ušli niti u jedno izdanje Njegoševih sabranih djela niti kao Njegoševi uvažavani u kredibilnim naučnim projektima, poput Rječnika Njegoševa jezika M. Stevanovića i sl. Korišćenje nepotvrđenih stihova u argumentaciji predstavlja zloupotrebu autoriteta Njegoša kako bi se podržali srpski nacionalni narativi. S druge strane, Njegoševo djelo sadrži mnoge primjere koji se odnose na srpstvo, ali se čini da ti primjeri nijesu smatrani adekvatnim da potvrde interpretaciju srpstva povezanu s dugom tradicijom. Jedan od takvih primjera mogao bi biti Njegošev stih „srpska sveta zemlja Palestina“, koji ukazuje na to da pojmovi srpstvo i srpski nijesu uvijek imali jednoznačno značenje, već su se razvijali u skladu s vremenom, za razliku od interpretacije autora koji im nastoje pripisati današnje poželjno značenje.

Topos prijetnje

Topos prijetnje služi da se kroz njega identifikuju opasnosti, rizici ili prijetnje koji zahtijevaju hitnu reakciju ili donošenje odluka kako bi se spriječile negativne posljedice po pojedinca, zajednicu ili društvo u cjelini.

Primjeri iz korpusa:

- Uvođenjem crnogorskog jezika (...) državnom silom (...)napravljen je strašan poremećaj u biću ovog naroda.
- ... Ako ne nađemo neko bolje rešenje, onda imamo tu šizofrenu situaciju koja je dovoljna da sasvim razori ovu šaku naroda. [M. M.]
- Preimenovanje službenog jezika s fašisoidom namjerom stvaranja novog čovjeka u Crnoj Gori... proizvelo je najdublje konflikte, moralnu i duhovnu dezorijentaciju, najposlije razdor i netrpeljivost u narodu kakve nikada nije bilo na ovome prostoru. [V. M.]
- Ali pokazuju [rezultati popisa iz 2023],još uvijek snažno dejstvo višedecenijske indoktrinacije koja je imala za cilj ozvaničenje Srba kao marginalne manjine osuđene na nestajanje [B. D.]
- Zato ako mi ostavimo naša slova [ćirilicu], nas će ostaviti onaj [Bog] koji nam ih je darovao i time nas učinio sebi bliskim.
- Srpski jezik je danas u najvećoj mogućoj opasnosti od novog govora za koji se koristi eufemizam rodno senzitivni jezik [R. U.]
- Time je [neadekvatnim pristupom Njegoševom djelu u udžbenicima] bila ugrožena generacija naših učenika, naše dece. Njegoš bez Njegoša, Crna Gora bez Crne Gore! [J. S.]

Iznijete tvrdnje koje sam svrstala u topos prijetnje stvaraju narativ prema kojem je jezička politika moralno problematična, iako zanemaruju širu jezičku i kulturnu raznolikost Crne Gore. Fokus je na izazivanju osećaja ugroženosti identiteta. Dramatizacija u vezi s ćirilicom povezuje jezičku praksu s metafizičkim prijetnjama, što dodatno povećava osećaj urgentnosti i moralnog imperativa za njeno očuvanje jer kazna će uslijediti od boga. Međutim, kako su tvrdnje o zabrani ćirilice faktični netačne, ovi primjeri ukazuju isključivo na pokušaj manipulacije emocijama. Tvrdnja da se „rodno senzitivni jezik priprema da zamijeni srpski jezik“ uvodi percepciju jezičke reforme kao prijetnje nacionalnome jeziku. Rodno senzitivni jezik ima specifične političke i društvene implikacije, ali ova tvrdnja dramatizuje njegovu primjenu, zanemarujući šire međunarodne i pravne okvire u kojima se takve reforme sprovode te je potpuno nemoguće da rod kao gramatička kategorija, koja već postoji u srpskome jeziku, može da mu egzistencijalno naškodi. Tvrdnja da su „naša deca“ lišena pravog uvida u Njegoševo djelo, što ugrožava njihov kulturni identitet, dramatizuje promjene u obrazovanju, implicirajući da su one namjerno usmjerene na brisanje kulturne baštine. Iako obrazovni programi jesu osetljiva tema, ova tvrdnja pojednostavljuje kompleksne procese kurikularnih reformi i ignoriše širi kontekst multikulturalnog obrazovanja u multikulturalnom društvu kakvo danas jeste crnogorsko.

Kako prezentuju navedeni primjeri, tvrdnje bazirane na toposu prijetnje često funkcionišu na emotivnom nivou, oslanjajući se na osećaj straha i ugroženosti u cilju mobilizacije podrške određenom narativu. Međutim, ovakvi argumenti rijetko nude konkretne dokaze za svoje tvrdnje i često zanemaruju alternativne perspektive ili činjenice.

Topos hitnosti

Topos hitnosti oslanja se na argument da trenutna situacija zahtijeva brzo i odlučno djelovanje zbog neposredne opasnosti, važnosti ili neodložnosti rješavanja problema kako bi se izbjegle negativne posljedice.

Primjeri iz korpusa:

- On je [crnogorski jezik], primoran da parazitira na srpskom jeziku i da siše sokove i srž srpskog jezika... [M. M.]
- Srpskom jeziku i samo njemu pripada status službenog jezika u Crnoj Gori.
- Ispravno bi bilo tražiti da se ukloni iz Ustava njegovo lažno imenovanje [crnogorski jezik]. Svako drugo rešenje bilo bi u suprotnosti s jezičkom stvarnošću. [V. M.]

- Bez odlaganja treba pristupiti temeljnoj reformi obrazovnog sistema kontaminiranog kvazistorijom, kvaziestetikom i ideološkom indoktrinacijom koja je već ostavila razorne posledice.
- Za početak je neophodno obezbijediti većinu u skupštini kako bi se promijenio Ustav i vratio srpski jezik kao službeni, ali samo srpski jezik kao službeni! [B. D.]
- Taj novi budući rodno senzitivnog jezika priprema se već decenijama da zamijeni srpski jezik.
- Izlazi su mogući, koliko ja razumijem, samo u političkim strukturama i moguće su samo kroz neke političke odluke, u krajnjem.
- Ne postoji drugi mehanizam sem ono što je rekao Budo, da se napravi neka takva realna većina skupštinska koja bi mogla donositi određene odluke [R. U.]
- Neka se Crna Gora vraća sebi svaki tren, svaki dan... Trideset godina represalije i tortura (sa još nasleđenim decenijama) učinilo je svoje. Treba istrajati na istini, istorijskom nasleđu, nikoga ne povređujući [J. S.]

U ovim primjerima zanemaruje se činjenica da je crnogorski jezik ustavno i međunarodno priznat, istovremeno ignorišući potrebu za inkluzivnim dijalogom i rješenjima, već se pozivaju na političku moć koja bi trebala da obezbijedi brisanje svih naziva za službene jezike koji se nalaze u crnogorskome ustavu, i upisivanje isključivo srpskoga. U diskursu se kreira osećaj hitnosti za navedene političke ciljeve, čime dodatno podstiče polarizaciju i ideološku isključivost.

Pozivanje na političku moć u skupštini kako bi se riješilo pitanje srpskog jezika, dok se istovremeno ostali jezici nazivaju „političkim“, odražava očiglednu kontradikciju u argumentaciji. S jedne strane, zagovornici takvih stavova koriste političku arenu kao legitimno sredstvo za postizanje ciljeva vezanih za status srpskoga jezika, dok s druge strane delegitimizuju postojanje i priznavanje ostalih jezika upravo nazivajući ih „političkim konstrukcijama“. Zagovornici ovih stavova ne prepoznaju ili ignorišu činjenicu da je i status srpskoga jezika u Crnoj Gori definisan političkim odlukama, uključujući istorijske odluke vezane za standardizaciju, jezičku politiku i obrazovne sisteme.

Predstavljanje srpskoga jezika kao prirodnoga, tradicionalnoga i apolitičkoga pokušava da mu osigura moralnu superiornost u odnosu na ostale jezike. Time se zanemaruje činjenica da je svaki standardni jezički varijetet, uključujući srpski, uvijek oblikovan političkim i društvenim kontekstom, što su i oni potvrdili kroz navedene primjere.

Zaključak

Analiza argumentacijskih strategija delegitimizacije crnogorskoga jezika, sprovedena kroz diskursno-istorijski pristup, ukazala je na ključne mehanizme polarizacije u diskursu manifestacije „Dani Njegoševi“. U radu su detaljno analizirani transkript okruglog stola „Kulturni identitet Crne Gore – konflikti i mogući izlazi“ i intervju prof. dr. Jelice Stojanović, kao dva ključna segmenta korpusa. Kroz identifikaciju toposa – opterećenja, stvarnosti i definicije, brojeva, istorije i tradicije, autoriteta, prijetnje i hitnosti – prikazano je kako se strategije delegitimizacije crnogorskoga jezika koriste za konstrukciju oštre polarizacije Mi/Oni, koja dominira diskursom o jeziku.

Polarizacija Mi/Oni u analiziranome diskursu ogleda se u konstruisanju suprotnosti između „nas“, predstavljenih kao legitimnih čuvara tradicije, istorije i jezika (srpskog), i „njih“, prikazanih kao uzurpatora, političkih manipulatora i rušitelja kulturnog poretka (zagovornici crnogorskoga jezika). Crnogorski jezik označava se kao „vještački“, „nepostojeći“ ili „nametnuti“, dok se srpski jezik slavi kao „istorijski“, „prirodni“ i „autentični“. Ovakvo jezičko pozicioniranje ne samo da pokušava uticati na delegitimizaciju crnogorskoga jezika, već nastoji da oblikuje i percepciju zajednice kroz prizmu ideoloških i identitetskih sukoba, sugerišući da ideološki protivnik nema nikakva prava jer ga proglašava nepostojećim.

Argumentacijske strategije dodatno pojačavaju polarizaciju kroz diskurzivne figure poput toposa prijetnje i hitnosti, koje stvaraju osećaj ugroženosti i hitnosti djelovanja „nas“ kako bi se zaštitila „naša“ tradicija i jezik. Toposi autoriteta i istorije pozivaju se na prošlost i ugledne ličnosti kako bi legitimisali narativ o zaštiti identiteta, dok se „oni“ diskvalifikuju kao remeti-lački faktor bez istorijskoga ili kulturnoga uporišta.

Ovakva polarizacija nije samo retorička, već mehanizam koji reprodukuje i učvršćuje postojeće društvene podjele. Diskurs „Mi/Oni“ u okviru manifestacije „Dani Njegoševi“ pokazuje da je jezik u Crnoj Gori mnogo više od lingvističkog fenomena – on postaje simbol političke moći i sredstvo identitetske borbe. Ova analiza potvrđuje značaj kritičko-diskursnoga pristupa u otkrivanju ideoloških temelja polarizacije i pruža uvid u načine na koje jezička pitanja reflektuju šire društvene procese i konflikte.

Primjeri pozivanja na političku moć jasno pokazuju da status srpskoga jezika nije rezultat isključivo istorijskih ili kulturnih okolnosti, već političkih odluka i institucionalne podrške. Samo razumijevanje službenoga jezika kao društvenoga i političkoga fenomena omogućilo bi da se prevaziđu isključivi identitetski narativi i otvori dijalog zasnovan na zajedničkim osnovama znanja i uzajamnom priznavanju raznolikosti.

Izvori

- CdM, 2024 – <https://www.cdm.me/politika/milatovic-cestitao-njego-sev-dan> (pristupljeno: 15. 11. 2024)
- Dan, 2024 – <https://www.dan.co.me/vijesti/drustvo/spajic-njegosa-vezuje-i-inspirise-na-izvrsnost-pregalastvo-prevazilazenje-i-usavrsavanje-5269317> (pristupljeno: 15. 11. 2024)
- RTCG, 2023 – <https://rtcg.me/vijesti/politika/486817/becic-njego-sev-dan-je-crnogorski-praznik-kulture.html> (pristupljeno: 15. 11. 2024)
- Svetigora, 2024 – <https://svetigora.com/sa-okruglog-stola-kulturni-identitet-crne-gore-konflikti-i-moguci-izlazi-u-okviru-dana-njegosevih-poruceno-da-je-podjelom-jezika-podijeljeno-i-bice-naroda/> (pristupljeno: 19. 11. 2024)
- Ustav, 2007 – <https://api.skupstina.me/media/files/1605826428-ustav-crne-gore.pdf> (pristupljeno: 19. 11. 2024)
- Večernje novosti, 2024 – <https://www.novosti.rs/kultura/vesti/1428384/cak-deca-znaju-crnogorski-postoji-intervju-prof-jelica-stojanovic-predsjednik-matice-srpske-drustvo-clanova-crnoj-gori> (pristupljeno: 15. 11. 2024)

Reference

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso Books.
- Batričević, B. (2018). *Bog našeg nacionalizma*. Cetinje: Fakultet za crnogoraki jezik i književnost.
- Čirgić, A. (2010). Milan Rešetar kao montenegrinist. *Lingua montenegrina*, Vol. 5, No. 1. 656–668. Podgorica: ICJK.
- Čirgić, A. (2011). *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*. Podgorica: ICJK – Matica crnogorska.
- Džankić, J. (2013). Cutting the mists of the Black Mountain: Cleavages in Montenegro's divide over statehood and identity. *Nationalities Papers*, 41(3), 412–430.
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, Vol. 2, 258–284. London: Sage.
- Flowerdew, J., Richardson, J. E. (2018). *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London: Routledge.
- Kapović, M. (2010). *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Malešević, K. (2008). Srbija između (kvazi)tradicije i post(modernosti). *Hereticus*, Vol. IV, No 1. 149–167. Beograd: Dosije.

- Malešević, S. (2002). *Ideology, Legitimacy and the new state: Yugoslavia, -Serbia and Croatia*. London and New York: Routledge.
- Malešević, S., (2021). *Zašto je nacionalizam tako moćan? Sociološka analiza*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Pavlović, S. (2003). Who are Montenegrins? Statehood, identity, and civic society, in F. Bieber (ed.), *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*. 83–106. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Pejović, S. (2020). Kako su organizovani i sprovedeni popisi stanovništva u Knjaževini Crnoj Gori 1879, 1899. i 1909. godine. *Glasnik XVI*, 177–219. Cetinje: Narodni muzej Crne Gore.
- Reisigl, M. (2018). The discourse-historical approach. In *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, 44–59. London: Routledge.
- Reisigl, M. and Wodak, R (2015). The discourse-historical approach. In R. Wodak and M. Meyer (eds.), *Methods of critical discourse studies*, 3rd ed., 23–61. London: Sage.
- Reisigl, M. and Wodak, R. (2001). *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism*. London: Routledge.
- Starčević, A., Kapović, M., Sarić, D. (2019). *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandrof.
- Šušanj, J. (2022). Standardni jezik kao poprište manipulacija – Prilog jednoj polemici. U: *Cetinjski filološki dani III. Zbornik radova s naučnog skupa održanog na Cetinju 2. i 3. septembra 2021*, 477–510. Cetinje, Lawrence: Fakultet za crnogorski jezik i književnost; Department of Slavic and Eurasian Languages and Literatures, University of Kansas; and University of Kansas Libraries.
- Van Dijk, T. (2006). *Ideologija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Van Dijk, T. (2011). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage.
- Van Dijk, T. (2012) *Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction*. Barcelona.
- Wodak, R. (2009/2011). *The discourse of politics in action: Politics as usual*. New York: Palgrave.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2015). *Methods of critical Discourse Studies*. London: Sage.

Sanja ORLANDIĆ

**DELEGITIMIZATION OF THE MONTENEGRIN LANGUAGE
WITHIN THE FRAMEWORK OF THE “NJEGOŠ DAYS”
MANIFESTATION – A DISCOURSE-HISTORICAL ANALYSIS
OF ARGUMENTATION STRATEGIES**

This paper analyzes the argumentation strategies used to delegitimize the Montenegrin language, as presented during the roundtable discussion “The Cultural Identity of Montenegro – Conflicts and Possible Solutions,” held as part of the “Njegoš Days” manifestation, and in an interview with Prof. Dr. Jelica Stojanović, conducted on the same occasion for *Večernje Novosti*. The theoretical framework is based on the discourse-historical approach within the field of critical discourse studies.

Keywords: Montenegrin language, Serbian language, Njegoš Days, discourse-historical analysis, argumentation strategies, language politics, ideological polarization